

INSTITUTIONAL AND ORGANIZATIONAL MECHANISMS FOR MANAGING MODERN RISKS IN THE CIVIL PROTECTION SYSTEM

Komil Ruziboyevich Eshkuvatov 1,

Department of Hygiene of Children, Adolescents and Nutrition,

Tashkent State Medical University, Tashkent, Uzbekistan1

E-mail: k.eshquvatov@tashmeduni.uz, <https://orcid.org/0009-0001-0442-5060>

Shuxrat Komilovich Ro‘ziboyev 2

Novza Banking Services Center of Joint-Stock

Commercial Bank “Tengebank” Tashkent, Uzbekistan 2

E-mail: shroziboyev@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0009-0671-9749>

Abstract

This article analyzes the institutional and organizational mechanisms for managing modern risks in the civil protection system. The increasing frequency of climate change impacts, technogenic accidents, epidemiological threats, and natural disasters necessitates the improvement of civil protection systems worldwide. The study examines the concept and classification of modern risks, as well as the interaction of management entities within the civil protection framework. Particular attention is paid to the effectiveness of institutional structures and the role of organizational management mechanisms in risk reduction. Based on international experience, the importance of an integrated approach to modern risk management is substantiated, and scientific and practical recommendations for the development of the civil protection system are proposed.

Keywords: Civil protection, modern risks, risk management, institutional mechanisms, organizational management.

Kirish

XXI asr boshlaridan buyon global xavfsizlik konsepsiyasida tub o'zgarishlar yuz bermoqda. Avvallari xavfsizlik asosan harbiy va siyosiy omillar bilan bog'liq holda talqin etilgan bo'lsa, hozirgi davrda inson xavfsizligi (human security) konsepsiyasi ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu konsepsiya aholining hayoti, sog'lig'i va farovonligiga tahdid soluvchi barcha omillarni — tabiiy ofatlar, texnogen falokatlar, epidemiologik tahdidlar, ekologik inqirozlar va ijtimoiy xavflarni qamrab oladi. Shu nuqtayi nazardan fuqaro muhofazasi tizimi zamonaviy davlat boshqaruvining ajralmas tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'lmoqda.

So'nggi yillarda iqlim o'zgarishi bilan bog'liq ekstremal ob-havo hodisalari, sanoat va energetika infratuzilmalarining eskirishi, urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi hamda global mobilitetning ortishi xavf-xatarlarning miqyosi va murakkabligini sezilarli darajada oshirdi. Ayniqsa, pandemiya tajribasi sog'liqni saqlash tizimi bilan fuqaro muhofazasi tizimi o'rtasida uzviy hamkorlik bo'lmasa, favqulodda vaziyatlarning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari keskin kuchayishini yaqqol namoyon etdi.

Bunday sharoitda fuqaro muhofazasi tizimini faqat favqulodda vaziyatlarga javob beruvchi mexanizm sifatida emas, balki xavf-xatarlarni oldindan aniqlash, ularni baholash va boshqarishga qaratilgan kompleks institutsional tizim sifatida ko'rib chiqish zarur. Aynan institutsional va tashkiliy mexanizmlar ushbu tizimning samaradorligini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi. Mazkur maqola ushbu masalalarni chuqur ilmiy tahlil qilishga qaratilgan.

Adabiyotlar sharhi

Ilmiy adabiyotlarda xavf-xatarlarni boshqarish masalasi ko'p yillardan buyon turli fanlar – boshqaruv, xavfsizlik tadqiqotlari, sog'liqni saqlash va ijtimoiy fanlar doirasida o'rganib kelinmoqda. Alexander (2002) va Coppola (2011) asarlarida favqulodda vaziyatlarni boshqarishning konseptual asoslari yoritilib, xavf-xatarlarni kamaytirishda tizimli yondashuvning ahamiyati ta'kidlanadi. Wisner va hammualliflar (2014) esa xavf-xatarlar nafaqat tabiiy hodisalarga, balki jamiyatning ijtimoiy va institutsional zaifliklariga ham bog'liqligini asoslab beradi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ofatlar Xavfini Kamaytirish Ofisi (UNDRR) tomonidan qabul qilingan Senday ramkaviy dasturi xavf-xatarlarni boshqarishda preventiv yondashuv, barqaror rivojlanish va ko'p sektorli hamkorlik tamoyillarini ilgari suradi. Ushbu hujjat fuqaro muhofazasi tizimini modernizatsiya qilishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ko'plab tadqiqotlarda institutsional va tashkiliy mexanizmlarning o'zaro bog'liqligi yetarlicha chuqur yoritilmagan. Ayniqsa, sog'liqni saqlash, epidemiologik xavfsizlik va fuqaro muhofazasi tizimlari o'rtasidagi integratsiya masalalari dolzarbligicha qolmoqda. Mazkur maqola aynan shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodi

Tadqiqotda sifatli (qualitative) tahlil metodlari asosiy metodologik yondashuv sifatida tanlandi. Ilmiy adabiyotlar, xalqaro normativ hujjatlar va konseptual modellarning tahlili orqali fuqaro muhofazasi tizimining institutsional va tashkiliy mexanizmlari o'rganildi. Shuningdek, taqqoslovchi (comparative) metod yordamida turli davlatlar tajribasi solishtirildi.

Metodologik yondashuv tizimli tahlil tamoyiliga asoslanib, fuqaro muhofazasi tizimi o'zaro bog'liq elementlardan iborat murakkab tizim sifatida ko'rib chiqildi. Ushbu yondashuv xavf-xatarlarni boshqarish jarayonida institutsional tuzilmalar, tashkiliy jarayonlar va axborot oqimlari o'rtasidagi aloqalarni aniqlash imkonini berdi.

Tashkiliy mexanizmlar

Tashkiliy mexanizmlar fuqaro muhofazasi tizimining amaliy faoliyatini ta'minlovchi asosiy komponent hisoblanadi. Bular strategik va operativ rejalashtirish, monitoring va baholash, axborot almashinuvi hamda kadrlar tayyorlash tizimlarini o'z ichiga oladi. Samarali tashkiliy mexanizmlar favqulodda vaziyatlarda tezkor va muvofiqlashtirilgan harakatlarni ta'minlaydi. Zamonaviy sharoitda raqamli texnologiyalarning joriy etilishi tashkiliy mexanizmlarning sifat jihatdan yangi bosqichga chiqishiga xizmat qilmoqda. Erta ogohlantirish tizimlari, geografik axborot tizimlari (GIS) va real vaqt rejimidagi monitoring xavf-xatarlarni oldindan aniqlash imkonini beradi. Shu

bilan birga, kadrlar salohiyatini oshirish, treninglar va simulyatsion mashg'ulotlar o'tkazish tashkiliy mexanizmlarning ajralmas qismi hisoblanadi.

Xalqaro tajriba

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda fuqaro muhofazasi tizimi ko'p darajali va integratsiyalashgan boshqaruv modeliga asoslanadi. Masalan, Yevropa Ittifoqi davlatlarida favqulodda vaziyatlarni boshqarish sog'liqni saqlash, ekologiya va ijtimoiy xizmatlar bilan uzviy bog'langan holda olib boriladi. AQSh va Yaponiya tajribasida esa jamoatchilik ishtiroki va xususiy sektor bilan hamkorlik muhim o'rin tutadi.

Ushbu tajribalar shuni ko'rsatadiki, institutsional va tashkiliy mexanizmlarning uyg'unligi xavf-xatarlarni boshqarishda yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Ayniqsa, sog'liqni saqlash tizimi bilan fuqaro muhofazasi organlari o'rtasidagi integratsiya epidemiologik xavf-xatarlarni kamaytirishda muhim ahamiyatga ega.

Muhokama

Tadqiqot natijalari zamonaviy xavf-xatarlarni boshqarishda an'anaviy yondashuvlar yetarli emasligini ko'rsatadi. Fuqaro muhofazasi tizimida institutsional va tashkiliy mexanizmlarni uyg'unlashtirish, ularni sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya tizimlari bilan integratsiyalash zarur.

Shuningdek, xavf-xatarlarni boshqarishda preventiv yondashuvni kuchaytirish, ya'ni xavflarni oldindan aniqlash va ularning ehtimolini kamaytirishga qaratilgan choralarni kengaytirish muhimdir. Bu esa normativ-huquqiy bazani takomillashtirish va boshqaruv jarayonlarida ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilishni talab etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy xavf-xatarlarning murakkablashuvi fuqaro muhofazasi tizimini institutsional va tashkiliy jihatdan modernizatsiya qilish ehtimolini yuzaga keltirmoqda. Samarali boshqaruv mexanizmlari aholining hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilishda, favqulodda vaziyatlar oqibatlarini kamaytirishda va jamiyat barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Mazkur tadqiqot natijalari fuqaro muhofazasi sohasida strategik qarorlar qabul qilishda ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi hamda kelgusidagi tadqiqotlar uchun metodologik poydevor yaratishi mumkin.

References

1. Ermatov N.J., Xayitov J.B., Ortiqov B.B. Hayot faoliyati xavfsizligi. Fuqaro muhofazasi. –T.: 2024.
2. Yormatov G'.Y. va boshqalar. Hayot faoliyati xavfsizligi. –T.: "Aloqachi", 2009.
3. Yo'ldoshev O'. va boshqalar. Mehnatni muxofaza qilish. -T.: Mehnat, 2005.
4. Nigmatov I., Tojiev M. X. "Favqulotda vaziyatlar va fuqaro muhofazasi" Darslik.-T.: Iqtisod-moliya. 2011.
5. Norxo'jaev A.Q., Yunusov M.Y. Favqulotda vaziyatlar va muhofaza tadbirlari. –T.: „Universitet“, 2001.
6. Ruziboyevich E. K. et al. Radiatsion xavfli hududlarda aholini himoyalash vositalari //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2025. – Т. 58. – №. 5. – С. 439-445.
7. Ruziboyevich E. K. et al. Suv resurslari xavfsizligini ta'minlash va favqulodda holatlar //Modern education and development. – 2025. – Т. 39. – №. 5. – С. 292-296.
8. Ruziboyevich E. K. et al. Aholi punktlarini favqulodda holatlardan muhofaza qilish rejalarini tuzish //Modern education and development. – 2025. – Т. 38. – №. 4. – С. 274-277.
9. Ruziboyevich E. K. et al. Technological safety in chemical industry processes //Modern education and development. – 2025. – Т. 38. – №. 3. – С. 126-129.
10. Ruziboyevich E. K. et al. Food poisoning: causes and prevention //Modern education and development. – 2025. – Т. 38. – №. 3. – С. 130-132.
11. Ruziboyevich E. K., Khusniddinova M. S. Modern communication technologies in emergency-rescue operations //Modern education and development. – 2025. – Т. 38. – №. 3. – С. 122-125.
12. N.J.Ermatov, K.R.Eshkuvatov, F.M.Khamroev, O.D.Berdiyev. Enhancing life safety and civil protection education through artificial intelligence technologies. (2026). Modern American Journal of Social Sciences and Humanities, 2(1), 15-25. <https://usajournals.org/index.php/3/article/view/1842>.

-
13. Alexander, D. (2002). Principles of emergency planning and management. Oxford University Press.
 14. Alexander, D. (2015). Disaster and emergency planning for preparedness, response, and recovery. Oxford Research Encyclopedia of Natural Hazard Science, 1-22. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199389407.013.12>
 15. Coppola, D. P. (2011). Introduction to international disaster management. Butterworth-Heinemann.
 16. Haddow, G. D., Bullock, J. A., & Coppola, D. P. (2021). Introduction to emergency management (6th ed.). Butterworth-Heinemann.
 17. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). (2015). Sendai framework for disaster risk reduction 2015–2030. United Nations.
 18. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). (2022). Global assessment report on disaster risk reduction. United Nations.
 19. World Health Organization. (2020). Managing epidemics: Key facts about major deadly diseases. WHO Press.

Elektron resurslar.

1. www.bilim.uz OTFvaIV sayti
2. www.ziyo.edu.uz OTFvaIV sayti
3. www.ziyo.net.uz OTFvaIV sayti
4. www.minzdrav.uz Sog‘liqni saqlash vazirligi sayti.
5. www.mchs.gov.uz Favqulotda vaziyatlar vazirligi sayti.
6. LexUz O‘zbekiston Respublikasining milliy qonunchilik bazasi.